

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

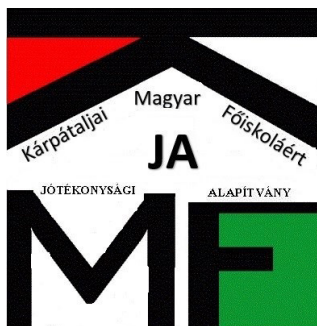
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,
Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya*

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;
Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;
dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;
dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;
dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;
Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;
Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;
prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;
Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;
dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;
dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;
dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;
prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;
dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;
dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;
dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;
dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék	239
5.1.3. Népeesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

hogy mi volt az oka az orosz nyelvtanítás alacsony hatékonysági fokának. Ugyanis a korabeli oktatásirányítók által összeállított orosz nyelv és irodalom tantervek azt feltételezték, hogy a nem orosz anyanyelvűek számára is megfelelő annak anyanyelvi didaktika szerinti oktatása. Ez egyáltalán nem vette figyelembe a Szovjetunióban élő nem szláv nyelvek sajátosságait. Ebben gyökeredett valójában a fenti rossz eredmény, de az ok már nem érdekelte a hatalmas ország Moszkvában székelő oktatásirányítóit.

A vidék magyarsága számára még ebben a korszakban indult eseményként és folyamatként az Ungvári Allami Egyetemen 1963. szeptember 1-jétől elindított felsőfokú magyar nyelv és irodalom szakos tanárképzés megemlézése fontos. A szak megnyitásának katalizátoraként az 1963 januárjában Hruscsovnak címzett levelet szokták nevezni, ahol a nemzetiségi kérdés lenini megoldását kérte számon pár beregszászi magyar értelmiségi a birodalom első emberétől. A magyartanárképzés először az ungvári egyetem Idegen Nyelvek Karán működő Angol Tanszékhez kapcsolva indult be, majd a következő akadémiai évben, 1964–65-ben a Francia Tanszékhez csatolták.¹⁵² Ettől függetlenül ezzel a képzéssel pár év múlva részben már enyhíteni tudták a vidék magyar iskoláiban mindezidáig fennálló súlyos anyanyelvtanár-hiányt. Nem változott azonban az egyetem többi karán és szakán a magyar iskolák számára képzendő egyéb szaktanári képzés nyelve, továbbra is az orosz maradt. Am fontos fegyverténnyé vált, hogy a Magyar Filológiai Tanszék a kárpátaljai magyar értelmiségi képzés bázisintézményévé vált.

11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején

Sztálin halála után, amikor a pártvezetés egy időre visszatért a kollektív irányításhoz, bizonyos mértékű liberalizáció volt megfigyelhető a Szovjetunióban az egyház és az állam kapcsolatában. Épphogy elültek a generalisszimusz temetése utáni nagyobb hullámokat vert események, amikor az USZSZK Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsát irányító Petro *Vilyhovij* 1953. június 24-én Ungvárra látogatott, s arra hívta fel beosztottja figyelmét, hogy ezekben a történelemformáló időkben többet kell beszélni a vidék felekezeteinek vezetőivel.¹⁵³ A liberalizáció azonban nem tette könnyebbé az egyházak működését, legfeljebb az előző időkkel összevetve nem éltek meg közvetlen támadást (átmenetileg).

¹⁵² <https://magyarkar-une.org/a-karrol/структура/кафедра-філології/>, letöltés 2020. ápr. 20.

¹⁵³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВОУ), Ф. 4648. оп. 4. спр. 114. арк. 22.

Az 1953. július 1-jei adatok szerint Kárpátalján az alábbi felekezetek működtek (a pravoszlávokat kivéve).

3. táblázat *Felekezeti megoszlás Kárpátalján az 1953. június 1-jei állapot szerint*

Felekezet	Bejegyzett egyházközség	Templom és imaház	Engedéllyel rendelkező lelkészek	Be nem jegyzett egyházközségek
Reformátusok	63	63	52	28
Római katolikusok	60	60	22	1
Baptisták	29	27	28	1
Hetednap adventisták	10	10	10	2
Zsidók	3	3	3	2
Összesen	165	163	116	32

Szerkesztette: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Forrás: Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), Ф. 6991. оп. 3. дело 1114. арк. 167.

Az 1953 tavaszától kezdődött liberálisabb egyházpolitika alig öt évig, 1958 őszéig tartott, amikor az október 4-én megjelent párthatározat „Az SZKP KB Propaganda és Agitációs Osztályának a tagköztársaságok »Tudományos-ateista propagandájának hiányosságairól« szóló beszámolójáról” a vallást, egyben az egyházakat a szovjet élet egyik legnagyobb ellenségének nyilvánította, és annak az elhatározásának adott hangot, hogy épp itt az ideje a vallási „csökevények” végleges kiirtásának. Ezzel a határozattal indult el a hrucsovi időszakban a vallás elleni összehangolt támadás, amely aztán vallásüldözéssé vált. Az állami ellenőrzés még a papok tulajdonában található írógépekről is betűmintát követelt meg, amelyet le kellett adniuk a belügyi és a vallásügyi osztály számára. Ezenkívül minden vasárnapi prédikációnak a másolatát be kellett nyújtaniuk az előző hivatalokhoz akár géppel, akár kézzel volt írva. Egymást követték az egyházi rítusokat és liturgiákat, eseményeket és szervezeteket, valamint azokban tevékeny szerepet vállalókat érintő rendeletek. 1953. október 16-án a szovjet kormány kiadta „A gyertyák utáni adózásról” szóló rendeletét. 1958-tól az állam elkezdte emelni a lelkészek személyi jövedelemadóját, amely négy év alatt megkétszereződött.

4. táblázat *A kárpátaljai felekezetekben szolgáló papok személyi jövedelemadójának növekedése 1958 és 1961 között*

Év	Az adó éves összege rubelben
1958	151 000
1959	260 000
1960	286 000
1961	298 000

Szerkesztette: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Forrás: ЦДАВОУ, Ф. 4648. оп. 2. спр. 16. арк. 97.

Mindezzel azt remélték elérni, hogy az egyházi közösségek, nem bírva az anyagi megterhelést, szétesnek majd. 1960. január 13-án „*A pap-ság által a kultuszokról szóló törvény megszegésének likvidálása érdekében tett intézkedésekről*” szóló párthatározat újra megerősítette a vallásellenességet. Ezt fokozta az ugyancsak ebben az évben útjára indított *Ember* és *Világ* c. folyóirat, illetve a még 1954-ben alapított, de ekkor újabb vallásellenes irányvonallal megtöltött *Tudomány* és *Vallás* c. tudományos-ismeretterjesztő havilap.¹⁵⁴

A korabeli dokumentumok alapján azt is nyomon lehet követni, hogy 1960-tól kezdve nagyon sok templomot, imaházat zártak be életveszélyessé nyilvánítva azokat, újak építésére azonban nem adtak ki engedélyt. Ugyanekkor mozgalom indult az út melletti keresztek eltávolítására. Az egyház- és vallásellenesség további élénkülését vonta maga után a szovjet kormány 1961. március 16-án kiadott rendelete „A kultuszokról szóló törvények betartása ellenőrzésének szigorításáról”. A rendelet megjelenése után alig egy hónappal *Puzin*, a Szovjetunió Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsának (VKÜT) a vezetője, a vallási kultuszokról szóló törvény betartásának fokozott ellenőrzését célzandóan, a Büntető Törvénykönyv módosítását javasolta a szovjet párt- és állami vezetés számára. Utóbbi 1961-ben meg is valósult, hisz a Btk. 209. cikkelye értelmében szinte bármilyen indokkal eljárást indíthattak felekezeti ügyben. 1962-ben megtiltották a templomokban történő adakozást, hogy abból se gyarapodjanak a közösségek. Ebben az évben történt, hogy XXIII. János pápa levelet írt Mikita Hruscsovnak, majd de-

¹⁵⁴ П.М., Бондарчук – В.М., Даниленко: Особливості релігійної ситуації в УРСР (середина 1950-х – перша половина 1960-х років). Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Історичні науки. Вип. 3.33. (2012) 171.

cember 1-jén felvette vele a közvetlen kapcsolatot is. Ennek ellenére 1963-ban a járási és városi tanácsok végrehajtó bizottságai mellett létrehoztak egy osztályt, amely a vallásgyakorlással kapcsolatos törvények betartását felügyelte és szankcionálta. Mindezeket tudva meglepő eseményként megemlítendő, hogy 1963. március 7-én a pápa magánkihallgatáson fogadta a Vatikánban az SZKP főtitkárának lányát, Rada *Hruscsovát* és vejét, Alekszej *Adzsubejt*, az Izvesztyija főszerkesztőjét. Eközben fenti testületek 1962-től teljes körű összeírást hajtottak végre nem csak területi, de települési szinten is a legálisan és illegálisan működő közösségekről, működő és bezárt templomokról,¹⁵⁵ sőt még az egyházi szentségekkel történt életről is Kárpátalján. Utóbbiról az alábbi kimutatások születtek.

5. táblázat *Egyházi szentségekkel történt élés Kárpátalján az 1962-es évben*

Város/járás	Egyházi keresztelések aránya, %-ban	Egyházi esküvők aránya, %-ban	Egyházi temetések aránya, %-ban
Munkács városa	26,2	4,3	17,7
Ungvár városa	48,6	6,0	52,7
Beregszászi járás	71,4	39,3	66,1
Huszi járás	68,2	49,5	64,5
Munkácsi járás	73,9	42,4	92,3
Perecsenyi járás	64,8	26,9	68,8
Técsői járás	70,8	41,6	68,0

Szerkesztette: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Forrás: ЦДАВОУ, Ф. 4648. оп. 2. спр. 403. арк. 12–13.

Reformátusok. 1953 szeptemberében A. R. Rumjancev személyében magas beosztású egyházügyi felügyelő érkezett Kárpátaljára Moszkvából, akinek a megbízatása szerint a be nem regisztrált református egyházközségek kérdését kellett megvizsgálnia.

Ellenőrző körútja végeztével Rumjancev beszámolójában azt javasolta, hogy az alábbi 7 közösséget önállóként, 14-et pedig fiókegyházként kellene bejegyezni.¹⁵⁶

¹⁵⁵ ЦДАВОУ, Ф. 4648. оп. 2. спр. 403. арк. 1–13.

¹⁵⁶ ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. д. 1114. арк. 193.

6. táblázat *Az 1953 októberében még nem regisztrált, de regisztrációra javasolt egyházközségek*

s/sz	Egyházközség	Hívek száma	Lelkésze	A regisztráció megadásáról szóló megyei rendelet kelte
1.	Tiszaásvány	300	Ruszkza Zs(igmond)	1952.02.25.
2.	Beregújfalu	650	Szilágyi (Endre)	
3.	Huszt	230	Szécsényi István	1952.02.25.
4.	Nagyszőlős	400	Lajos Sándor	1952.02.25.
5.	Técső	1 200	Gönczi (Miklós)	
6.	Tivadarfalva	200	Nem volt saját lelkészük	
7.	Újlak	250	Sárkány Lajos	

Szerkesztette: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Forrás: ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. д. 1114. арк. 193–195.

Hat település kapcsán azonban azt javasolta, hagyják az egyházközségeket, ahogy vannak, remélhetően önmaguktól is feloszlanak. Ezek a következők voltak: Csap, Palló, Helmec, Újdávidháza, Macsola és Péterfalva.

Rumjancev beszámolójából tudjuk, hogy több egyházközség regisztrációját a Kárpátaljai Területi Végrehajtó Bizottság még 1952 elején javasolta és határozatában jóváhagyta, ám azok a területi vallásügyi meghatalmazott, Raszputyko ellenzése miatt nem kaptak működési engedélyt. A moszkvai ellenőr szerint ez nemcsak felesleges, de ártalmas is lehet az ország számára, mert a reformátusok ahhoz voltak szokva már majd ötszáz éve, hogy minden faluban volt templomuk. Különb is a szocialista tábor más államaiban – mint Magyarország, Csehszlovákia, Románia, Lengyelország – szabadabb vallásgyakorlatot biztosítanak, mégsem okozott az eddig problémát. Az itteni magyaroknak pedig, Lengyelországot kivéve, mindenhol vannak rokonaik, akik előtt a regisztráció további megtagadása rossz színben tüntetheti fel a Szovjetuniót.¹⁵⁷ A kérdés latolgatása és a döntés megszületése végül két évbe tellett a hivataloknak, de az 1955. év első felében az a 26 református egyházközség, amely saját templommal rendelkezett, engedélyt kapott működése regisztrálására.¹⁵⁸ Ekkorra már

¹⁵⁷ ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. д. 1114. арк. 40., 51.

¹⁵⁸ ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. дело 1116. арк. 104.

csak a csapi gyülekezet nem rendelkezett engedéllyel, mert templomukat a második világháború idején szétlőtték.¹⁵⁹

7. táblázat *Az 1953 októberében regisztrációval még nem rendelkező, de fiókegyháznak javasolt egyházközségek*

s/sz	Egyházközség	Melyik bejegyzett közösséghez van közel	Attól hány km távolságra van
1.	Akli	Nevetlenfalu	2
2.	Asztély	Búcsú	4
3.	Bilke	Nagybereg	25
4.	Csepe	Feketeardó	1
5.	Csetfalva	Borzsova	–
6.	Gecse	Halábor	3
7.	Kígyós	Nagybereg	3
8.	Kisbégány	Nagybégány	2
9.	Mátyfalva	Fancsika	4
10.	Muzsaly	Borzsova	3
11.	Rafajna	Gút	4
12.	Szernye	Barkaszó	2
13.	Tiszaújhely	Fancsika	3
14.	Verbóc	Feketepatak	1

Szerkesztette: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Forrás: ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. д. 1114. арк. 196.

Gencsy Béla „főesperes” javaslatára 1955-ben az egyházközségek pénzalapot hoztak létre, amelyből a munkaképtelenné vált lelkészeket segélyezték. Ebbe az alapba, az évi egy rubel/fő egyházadón túl, 50 kopeket adtak be egyháztagonként. Ugyancsak Gencsy kezdeményezte 1956 januárjában, hogy a Kárpátaljai Református Egyház élén álló személyt ne dékánnak (декан) nevezzék ezután, hanem inkább a püspöknek megfelelő „епископ” szót használják. A vallásügyi hivatal területi, köztársasági és szövetségi vezetői között a felvetés belső vitát váltott ki: engedélyezzék-e vagy sem a kérést. Végül a Szovjetunió VKÜT március 27-én engedélyezte Gencsynek, hogy ezután hivatalosan is mint a Kárpátaljai Református Egyház püspöke szerepeljen.¹⁶⁰ Gencsy Bélát 1956. április

¹⁵⁹ ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. дело 1116. арк. 119.

¹⁶⁰ Державний Архів Закарпатської області (ДАЗО), Ф. Р-195. оп. 12. од. зб. 41. арк. 18.

15-én avatták hivatalosan püspökké a szürtei református templomban ünnepélyes keretek között. Ez a momentum valójában a reformátusok eredeti egyházszervezetét próbálta visszaállítani, amelyet 1949-ben az állam durva beavatkozása megbontott.

19. kép *A szürtei református templom*

Forrás: https://sura.blog.hu/2009/08/14/ujabb_kepek_karpataljarol, letöltés 2021. júl. 23.

A püspökavatást követően Gencsy Béla hivatalos látogatáson vett részt Moszkvában Poljanszkijnál, a Szovjetunió VKÜT elnökénél.¹⁶¹ A bejegyzett református egyházközsegek száma 1956 nyarára 89-re emelkedett, amelyet 58 lelkész pásztorolt.¹⁶² Ehhez járult hozzá az is, hogy 1955–56 folyamán 14 elítélt református lelkész tért haza (a 18-ból) a kényszermunkatáborokból, s többségük ugyanoda került vissza szolgálni, ahonnét elhurcolták. A hívek zöme örömmel várta és fogadta vissza a Gulag-táborokat megjárt hívő papjaikat.

A reformátusok püspökének 1956 őszén tapasztalt ambivalens viselkedése ma is sokakból értetlenséget vált ki, mert miközben Gencsy makacsul

¹⁶¹ ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. д. 1117. арк. 81.

¹⁶² Uo. 142.

védte két, a magyar forradalom idején huzamosan Magyarországon tartózkodó lelkészét (Horkay Lajos Salánkról t. m. egy fél évet, Szécsényi István Husztról három hónapot volt távol),¹⁶³ s nem ítélte el nyilvánosan Ravasz László püspök forradalom idején tett kijelentéseit és tevékenységét sem,¹⁶⁴ eközben november 23-án megírta az ENSZ-nek azt a levelét, amelyben cáfolta a magyar felkelőknek a Szovjetunióba történő hurcolását.¹⁶⁵ És bár 1958 májusában az ún. „gálocsi csoport” ügyébe belekevert Gecse Endrét áthelyezte Gálocsról Husztra, nem sikerült megakadályoznia, hogy a lelkészt decemberben mégis elhurcolja a KGB. A református püspök egyes lépéseit a korabeli bonyolult helyzetben mai logikával felfogni szinte lehetetlen, hisz ha Gencsy nincs legalább elfogadható kapcsolatban az állami szervekkel, azt a református közösségek szenvedték volna meg. Vagyis nyíltan szembeszegülni a szovjet hatalommal nem lehetett (vagy legalábbis csak a közösség számára káros következményekkel), valamiképpen együtt kellett velük működni a református közösség túlélése érdekében. S úgy látszik, ez a „hintapolitika” Gencsynek elég sokáig sikerült, pedig mikor 1959 végén személycserék zajlottak le mind az ungvári, mind a kijevei vallásügyi megbízotti poszton, az új hivatalnokok szerették volna eltávolítani a reformátusok püspökét hivatalából. Ám moszkvai felettesük úgy határozott, meg kell várni, míg Gencsy nyugdíjba vonul (vagy joblótre szenderedik), mert túl sokan ismerik a püspököt külföldön, és rossz fényt vetne a Szovjetunióra erőszakos eltávolítása.

1963. decemberi adat szerint 81 református gyülekezetben 47 lelkész végzett szolgálatot.¹⁶⁶

Görögkatolikusok. A kárpátaljai görögkatolikusok felszámolása hivatalosan 1952 nyarán befejeződött. Híveik zömét az állami támogatással bíró pravoszláv egyház „vette szárnyai alá”, ám a levéltári dokumentumok bizonyítják, hogy a magyar görögkatolikus hívek nagy számban álltak át a római katolikus egyházba. Az átálltak száma oly méretű volt, hogy a folyamatra az állami hivatalok is felfigyeltek. A felszámolás kezdetétől, 1949-től indult az úgynevezett *katakombaegyházi* lét. Ez azt jelentette, hogy azok a papok, akiket nem tartóztattak le, titokban folytattak istentiszteletet, keresztlőt, temetést, miközben teológiai végzettségük ellenére alacsony, néha alantás munkát végeztek minimális bérért. Aki legelőször végezte tudatosan ezt a „földalatti” egyházi munkát, az Orosz Péter, az ilosvai járási

¹⁶³ ДАЗО, Ф. Р–195. оп. 12. од. зб. 41. арк. 111., 115.

¹⁶⁴ Уо. 112.

¹⁶⁵ ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. д. 1117. арк. 190.

¹⁶⁶ ЦДАВОУ, Ф. 4648. оп. 4. спр. 403. арк. 7.

Bilke parókusa volt, akit azonban 1953-ban megölt egy „milicista”, és az ilosvai rendőrség garázsának padlózatába betonozták be.

20. kép *Murányi Miklós, Bendász István és Chira Sándor*
1957. augusztus 29-én Karagandában

Forrás: *Riskó Marianna*: Chira Sándor (1897–1983) munkácsi püspök élete és vértanúsága. Kézirat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola. Budapest 2017. 165.

Sztálin 1953-as halálát követően 1955–56-ban kezdtek hazatérni az első elítélt papok a kényszermunkatáborokból. 1956 szeptemberében a titokban felszentelt püspök, Chira Sándor és Murányi Miklós apostoli vikárius is visszatért Kárpátaljára. Úgy tartják, hogy (annak ellenére, hogy 1953-ban megölték) a „földalatti munkát” Orosz Péter indította el, Chira pedig 1956-ban már megszervezte azt. Chira püspök másfél hó-

nappal hazaérkezése után felszentelt négy volt szemináriumi kispapot: Bugir Mihályt, Szabó Konstantint, Stiliha Józsefet és Csépes Lászlót.¹⁶⁷ Ám nem sokáig időzhetett itthon, mert 1957. január 17-én, a 60. születésnapját ünneplő Chirát a kazahsztáni Karagandába száműzték, vele együtt Murányi vikáriust is.

21. kép *Orosz Péter (1917–1953) bilkei parókus*

Forrás: *Riskó M.*: Chira Sándor (1897–1983) munkácsi püspök i. m. 165.

Fontos dolog volt még az egyház számára 1956 után, hogy 55 papjuk visszatért a pravoszlávból a görögkatolikus egyházba. Ugyanekkor volt megfigyelhető, hogy ún. bázisközösségek (kisközösségek) jöttek létre és működtek, ahol tovább élt a görögkatolikus egyház. Három nagyobb papi „kolónia” működött ekkortól: az ungvári, a beregszászi és a munkácsi.¹⁶⁸ Chira Sándor kijelölt kényszerlakhelyéről csak családlátogatásra jöhetett haza Kárpátaljára. Hazautazásai idején a Beregszászban élő Bendász István, illetve az Ungvár mellett élő Holovács József szervezte itthonléteit és a titkos összejöveteleket, szenteléseket.

¹⁶⁷ *Bendász Dániel*: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma. In: A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép-Európában. Szerk. Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István. Beregszász 2016. 204.

¹⁶⁸ *Bendász Dániel – Szabó Konstantin – Marosi István*: „Katakombaszolgálat”. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944–89 közötti üldözésének kronológiája. Kéziratban. Beregszász 2019.

Miután 1957 nyarán Murányi Miklós vikáriusnak sikerült visszakerülnie Ungvárra, attól kezdve ő lett az egyházi élet irányítója Kárpátalján. A papszentelések irányítója és az egyházmegye lelki atyja azonban továbbra is Chira Sándor maradt. És minden tiltás ellenére a papképzés, illetve a papszentelés nem szünetelt: 1956–64 között kilenc görögkatolikus papot szenteltek fel illegálisan Kárpátalján.

Fontos eleme volt ennek a „katakomba-létnek”, hogy fenntartsák a görögkatolikus egyházhoz való tartozás tudatát a hívekben.

22. kép *A nagybereznai Szentháromság római katolikus templom*

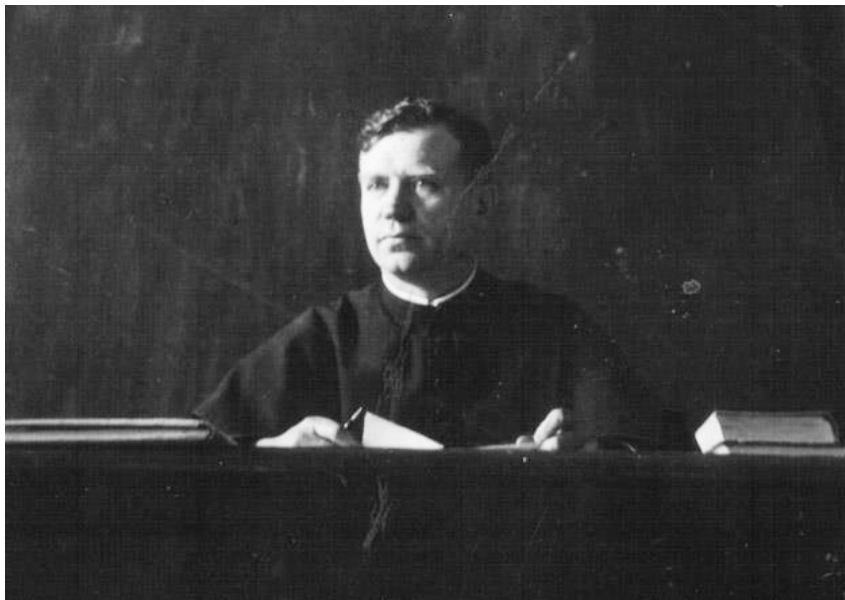

Forrás: <https://munkacs-diocese.org/hu/2012/07/17/nagybereznai-romai-katolikus-templom/>, letöltés 2021. júl. 23.

Római katolikusok. Ahogyan azt az előző fejezetben már említettük, az állam mindig és minden felekezetenél azokat a papokat igyekezett megkeresni, akikre nagyobb befolyással lehettek. Így került dr. Mészáros János 1952 szeptemberében lelkésznek Ungvárra, majd őt fogadta el az állam vikáriusnak is. Ez tehát állami megbízás volt, de bizonyos feladatokat csak ilyen megbízással vagy engedéllyel lehetett ellátni. A katolikus

egyház úgy tartja, hogy Mészáros Jánosnak adták a „vikáriusi pecsétet”, és ő tárgyalt az állami hivatalokkal is, de a papság tudta, hogy igazi egyházi megbízást csak Szegedi Jenő adhatott. Ezért a „külső” megbízást a „belső” fórum elé vitték, ahonnan szóbeli megerősítést kaptak.¹⁶⁹

23. kép *Bujaló Bernát (1901–1979) ungvári plébános atya, ungi főesperes, római katolikus vikárius*

Forrás: http://www.regi.mindszenty.katolikus.hu/vh61/61_1.html, letöltés 2021 júl. 27.

A kényszermunkára elhurcolt papok közül 1955–56-ban sokan visszatértek Kárpátaljára. Bujaló Bernát is 1956-ban szabadult, de hazaérkezése után sem mehetett vissza Ungvárra, hanem Nagybereznára helyezték, mégis őt tekintették a kárpátaljai római katolikusok vezetőjének. Erre nagyon jó példaként szolgál az az eset, amelyet Bohán Béla írt le tanulmányában ekképpen: Galambos József 1956. november 25-én az „Egyházmegyei Hatóságtól” kért felmentést, majd december 30-án Nagybereznáról Bujaló Bernát adta meg azt neki. Vagy az az 1958. augusztus 28-án kelt levél, amelyet Mészáros adminisztrátorként írt alá.¹⁷⁰ Vagyis a korabe-

¹⁶⁹ P. Bohán Béla SJ: Adalékok a Szatmári Egyházmegye 20. századi történetéhez. Magyar egyháztörténeti vázlatok 3–4. (2007) 119.

¹⁷⁰ Uo.

li helyzet bonyolultságát mai szemmel nézve alig érthetnénk, hacsak nem feltételezzük azt, hogy e helyzetben a római katolikus papság az ungvári plébánost továbbra is csak állami megbízottnak, „adminisztrátornak” tekintette – Mészáros látszólagos elfogadásában a római katolikus papság óvatos józanságát feltételezzük.

Az 1956. július 1-jei állapot szerint a római katolikus felekezetnek Kárpátalján 58 bejegyzett egyházközsége, 59 temploma és 25 engedéllyel rendelkező plébánosa volt.¹⁷¹ Ám 1959–62 között 15 katolikus egyházközségtől vonták meg a regisztrációt¹⁷² (működési engedélyt), s bezárták a templomukat többek között Nagyszőlősön, Búcsúban, Macsolán, Tégláson, Homokon és Gejőcön.¹⁷³

Mészáros János aztán 1962. október 31-én lemondott az ungvári plébánosi és a területi adminisztrátori megbízatásáról egészségügyi problémára hivatkozva.¹⁷⁴ Javaslatát, miszerint helyére a munkácsi plébános, Zavodnyik Tibor kerüljön, a helyi szervek elfogadták. Mészáros ekkor Onokócra kérte át magát plébánosnak. A kijevei egyházügyi meghatalmazott először azt javasolta, hogy jó lenne megszüntetni a római katolikus adminisztrátori posztot, végül mégis jóváhagyta az áthelyezéseket és a ki-nevezéseket is.¹⁷⁵

1963 végén már csak 41 regisztrált katolikus egyházközség maradt Kárpátalján, ahol 26 plébános végezte a hívek gondozását.¹⁷⁶

¹⁷¹ ГАРФ, Ф. 6991. оп. 3. дело 1117. арк. 81.

¹⁷² ЦДАВОУ, Ф. 4648. оп. 2. спр. 16. арк. 3.

¹⁷³ Уо. 6–7.

¹⁷⁴ ЦДАВОУ, Ф. 4648. оп. 4. спр. 326. арк. 197.

¹⁷⁵ Уо. 196., 198.

¹⁷⁶ ЦДАВОУ, Ф. 4648. оп. 2. спр. 403. арк. 7.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelképásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilakosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортутая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергазі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.